

Sumqayıt şəhər Mərkəzləşdirilmiş Kitabxana sistemi

S.Vurğun adına Mərkəzi Kitabxana

Metodika – biblioqrafiya şöbəsi

İSTİQLAL CARÇISI

M.Ə.Rəsulzadə - 130

Metodik vəsait

Sumqayıt - 2014

Məhəmməd Əmin Rəsulzadənin 130 illik yubileyinin keçirilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı

2014-cü ilin yanvar ayında Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin banilərindən biri, Azərbaycan Milli Şurasının sədri Məhəmməd Əmin Rəsulzadənin anadan olmasının 130 illiyi tamam olur.

Xalqımızın müstəqillik idealının gerçəkləşdirilməsində, Azərbaycanın tarixi dövlətçilik ənənələri zəminində milli dövlət quruluşunun dirçəldilməsində, milli istiqlal ideyalarının geniş yayılmasında böyük xidmətlər göstərmiş və siyasi publisistikası ilə ədəbi-ictimai fikir tariximizə layiqli töhfələr vermiş görkəmli ictimai-siyasi xadim Məhəmməd Əmin Rəsulzadənin 130 illik yubileyinin keçirilməsini təmin etmək məqsədilə, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 109-cu maddəsinin 32-ci bəndini rəhbər tutaraq qərara alıram:

1. Azərbaycan Respublikasının Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası, Azərbaycan Respublikasının Təhsil Nazirliyi və digər aidiyyəti qurumlarla birlikdə Məhəmməd Əmin Rəsulzadənin 130 illik yubileyinə həsr olunmuş tədbirlər planını hazırlayıb həyata keçirsin.
2. Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti bu Sərəncamdan irəli gələn məsələləri həll etsin".

İlham Əliyev
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 22 noyabr 2013-cü il.

Həyatı

Məhəmməd Əmin Rəsulzadə 1884-cü il yanvarın 31-də Bakının Novxanı kəndində anadan olmuşdur. Din xadimi olan atası oğlunu məşhur pedaqoq Sultan Məcid Qənizadənin müdir olduğu ikinci "Rus-müsəlman" məktəbinə qoymuş, buranı bitirdikdən sonra M.Ə.Rəsulzadə öz təhsilini Bakı texniki məktəbində, rus dilində davam etdirmişdir. Azərbaycan milli istiqlal hərəkatının və təkcə türk ellərində deyil, bütün islam aləmində ilk respublika üsul-idarəsi olan Azərbaycan Demokratik Respublikasının təməl daşını qoyan Məhəmməd Əmin Rəsulzadənin inqilabi fəaliyyətinin ilk illəri də məhz bu dövrə təsadüf edir. 1902-ci ildə on yeddi yaşında olan M.Ə.Rəsulzadə "Müsəlman gənclik təşkilatı"nı yaratmışdır. Bu, XX əsrdə Azərbaycanda rus müstəmləkə üsul-idarəsinə qarşı gizli mübarizə aparən ilk siyasi təşkilat idi.

Siyasi fəaliyyəti

"Müsəlman demokratik "Müsavat" cəmiyyəti" adı ilə gizli fəaliyyət göstərən təşkilatın bir qolu da az sonra İranda qurulmuş və burada başlamış məşrutə inqilabına istiqamətverici rəhbər qüvvəyə çevrilmişdir. 1904-cü ilin axırlarında "Müsəlman demokratik "Müsavat" cəmiyyəti" nin

əsasında RSDFP- nin Bakı komitəsinin nəzdində "Müsəlman sosial- demokrat "Hümmət" təşkilatı" yaradılmışdır. Bu təşkilatın baniləri Mir Həsən Mövsümov, Məmməd Həsən Hacinski və Məhəmməd Əmin Rəsulzadə olmuşlar. Məşədi Əzizbəyov, Nəriman Nərimanov, S.M.Əfəndiyev və başqa inqilabçılar da 1905-ci ildən bu təşkilatın üzvü idilər. Təşkilatın "Hümmət" adlı qəzeti də nəşr edilmiş, 1904-1905-ci illər arası cəmi 6 nömrəsi buraxılmış qəzetin əsas nəşirlərindən biri də M.Ə.Rəsulzadə olmuşdur.

Qəzet öz nəşrini dayandırdıqdan sonra 1906-cı ilin dekabrından "Təkamül" adı ilə çıxır. Həmin illərdə Bakı neft mədənlərinə və Azərbaycanın qəzalarına ana dilində inqilabi qəzet və intibahnamələrin göndərilməsi bilavasitə M.Ə.Rəsulzadənin adı ilə bağlıdır. 1907-ci il sentyabrın 29-da inqilabçı fəhlə Xanlar Səfərəliyevin Bibi-Heybətdə dəfn günü, onun qəbri üstündə

keçirilən böyük yığıncaqda P.Caparidze, S.M.Əfəndiyev, İ.V.Stalin ilə birlikdə M.Ə.Rəsulzadə də alovlu nitq söyləmişdir.

M.Ə.Rəsulzadənin Bakıya qayıdışı

1913-cü ildə Romanovlar sülaləsinin 300 illiyi ilə əlaqədar ümumi əfv elan olunur və M.Ə.Rəsulzadə vətənə qayıda bilir.

1917-ci ildə fevral burjua inqilabı baş verdi. Həmin ilin martında açıq fəaliyyətə başlamış "Müsavət" partiyasının orqanı "Açıq söz" qəzeti yazırdı:

"Şimdiyə qədər qayəmiz, amalımız məlum olmayan, hürriyyət nədir, təşkilat nədir bilməyən və ümumi millətimizə dəstür olacaq milli və siyasi proqramımız bulunmayan, bulunsa da mindən birimizin belə xəbəri olmayan biz türklər müdhiş inqilab tufanları içərisində kompassız ortada qaldığımızdan hara gedib çırpınmağa, hansı tərəfə vurnuxmağı bilməyib, cəmiyyətlərimiz də divanələr dəstəsi kimi boğaz-boğaza gəlmişik".

1917-ci ilin aprelində Bakıda Qafqaz müsəlmanlarının qurultayı çağırıldı. Qurultay M.Ə.Rəsulzadənin təklifi ilə Rusiyani federativ şəkildə təşkil etmək haqqında qərar çıxardı. Bu qurultayda "Azərbaycan qayəsi" məsələsi yenidən ortaliğa atıldı. Həmin ilin mayında maarifpərvər Azərbaycan varlılarından Şəmsi Əsədullayevin Moskva müsəlman xeyriyyə cəmiyyətinə bağışladığı əzəmətli binada Rusiya müsəlmanlarının qurultayı açıldı. M.Ə.Rəsulzadə Rusiyani federativ şəkildə qurmaq haqqında məruzə ilə çıxış etdi. Qurultay səs çoxluğu ilə M.Ə.Rəsulzadənin "Türk-tatarlığı, Türküstan, Qazaxıstan, Başqırdıstan və Azərbaycan-Dağıstan kimi bir neçə muxtariyyətlərdən ibarət olacaq gələcək Rusiyani federativ şəkildə qurmaq" barəsində təklifini qəbul etdi.

Bu dövrdə M.Ə.Rəsulzadə özünün "*Cəmaət idarəsi*" və "*Bizə hansı hökumət faydalıdır?*" kitablarını çap etdirmiş, onun Moskva müsəlman qurultayında etdiyi məruzə Əhməd Salikovun çıxışı ilə birlikdə "*Şəkli idarə haqqında iki baxış*" adı altında çap olunmuşdur.

May ayda M.Ə.Rəsulzadənin redaktorluğu ilə "*Qardaş köməyi*" jurnalı çap olundu. Ancaq jurnalın bircə nömrəsi çıxdı. 1917-ci il iyunun ikinci yarısında "Müsəlman demokratik Müsavat partiyası" ilə "Türk Ədəm Mərkəziyyət partiyası" birləşib "*Müsavət*" adı altında çıxış etməyə başladı. Onun şöbələri nəinki Azərbaycanın bütün qəzalarında və hətta Rusiyanın Həştərxan, Stavropol şəhərlərində, Ukraynanın, Gürcüstanın və Ermənistanın paytaxtlarında, Türküstanın mərkəzi Daşkənddə, Cənubi Azərbaycanın mərkəzi Təbrizdə, İranın Gilan vilayətinin mərkəzi Rəştə və Türkiyənin paytaxtı İstanbulda təşkil olundu.

1917-ci il oktyabrın 26-dan 31-ə qədər 500 nümayəndənin iştirakı ilə Bakıda tənənəli surətdə keçirilən Müsavatın birinci qurultayında Məhəmməd Əmin Rəsulzadə Mərkəzi Komitənin sədri seçilmişdir. Bu qurultaydan sonra Bakıda və Azərbaycanın bütün qəzalarında "Azərbaycana muxtariyyət" şüarı altında milli hərəkat başlandı. Həmin dövr tarixə *Milli Azərbaycan hərəkatı* kimi daxil olmuşdur.

Azərbaycan Demokratik Respublikası

1917-ci ilin payızında M.Ə.Rəsulzadə Rusiya parlamentinə Azərbaycan və Türkünstandan millət vəkili seçilmişdir. 1918-ci il mayın 26-da Zaqafqaziya seymi daxili fraksiyaların çekişmələri nəticəsində ləğv olundu. Həmin ayın 27-də seymın müsəlman fraksiyasına daxil olan müxtəlif partiyaların üzvlərindən ibarət olan Azərbaycan milli şürası yarandı. Səs çoxluğu ilə M.Ə.Rəsulzadə milli şüranın sədri seçildi. 1918-ci il mayın 28-də bütün ölkələrin radio stansiyaları və qəzetləri Azərbaycan istiqlaliyyətinin elan olunmasını dünyaya yaydılar. Bu o demək idi ki, Azərbaycan xalqı öz varlığını, bir xalq kimi mövcudluğunu bütün bəşəriyyətə çatdırır və milli dövlətini qurduğunu tam şəkildə bəyan edirdi. Fətəli xan İsgəndər oğlu Xoyskinin başçılığı ilə Azərbaycan Demokratik Respublikası hökuməti təşkil olundu. Beləliklə, Azərbaycan xalqı nəinki türk xalqları arasında, həmçinin, bütün islam şərqə aləmində ilk dəfə olaraq respublika qurdu. İyunun 17-də Azərbaycan milli şürasının iclasında M.Ə.Rəsulzadə öz alovlu nitqində deyirdi:

"Dünya müharibəsi və Rusiya inqilabının təsiri ilə yeni doğulmuş və həyat siyasətinə ilk qədəm basmış olan Azərbaycan qayəsi əhatə olunmaz mühüm dəqiqələr keçirir. Bu yeni türk nüvad siyasəti rişə və buluğ bulub da millətlər zümresinə vəsail-həyat olaraq girə biləcək, yoxsa sısqsa çocuq kimi südəmər halında tərki-həyat edəcəkdir? İştə bütün zehinləri işğal edən bir məsələ! İştə bir zaman ki, müqəddərat milliliyi əllərinə alanlar üçün Azərbaycan nüvadini tələf etdirməmək kimi müşkül, fəqət müşküllüyü ilə bərabər şərəfli bir vəzifə və məsuliyyət tərtib ediyor".

M.Ə.Rəsulzadə özünün bu alovlu nitqində hələ birinci dünya müharibəsi ərəfəsində *"Dirilik" jurnalı* səhifələrində qaldırdığı və sonralar 1917-ci ilin aprelində Bakıda keçirilən Qafqaz müsəlmanlarının qurultayında yenidən ortalığa atılan "Azərbaycan qayəsindən" söhbət açır. Təəssüf ki, bir sıra görkəmli inqilabçıların əsərlərində 1918-ci il mayın 28-nə kimi, yeni Azərbaycanın istiqlaliyyəti elan olunana qədər, bu torpağın Azərbaycan adlandırılması barədə, bu xalqın Azərbaycan xalqı olduğu barədə bir kəlmə də yoxdur. Azərbaycan xalqının qarşısında ancaq müstəmləkədən azad olub, öz müstəqil milli dövlətini yaratmaq məsələsi dayanırdı ki, edilən bütün ədalətsizliklər sona çatsın. Bu çətin vəzifəni M.Ə.Rəsulzadənin rəhbərliyi altında qabaqcıl Azərbaycan ziyalıları o dövrdə öz üzərlərinə götürdülər. 1918-ci il dekabrın 7-də Azərbaycan parlamentinin təntənəli açılışında M.Ə.Rəsulzadə demişdir:

"Biz o zaman, bizim üçün ən yaxşı məsələni – Azərbaycan muxariyyətini müdafiə edirdik, biz onda sağ və sol tərəfdən amansız tənqiddə məruz qalmışdıq. Sağdan bizə deyirdilər ki, azərbaycanlılıq şüarı ilə siz müsəlmanları parçalayırsınız,

türkçülük bayrağı qaldırmaqla – Allah yıxsın – siz İslamın əsasını sarsıdınız. Soldan isə bizi məzəmmət edirdilər ki, Azərbaycan muxtariyyətini tələb edərək biz vahid demokratik cəbhəni yarırıq. Buna baxmayaraq "Müsəvat" partiyası birinci olaraq Azərbaycanın müstəqilliyi bayrağını yüksəyə qaldırmışdır."

Beləliklə, müsəlman partiyaları arasında Azərbaycan ideyasında fikir ayrılığı yoxdur. Xalqın şüurunda Azərbaycan ideyası artıq möhkəmlənmişdir.

Bakı Dövlət Universitetinin yaranması da M.Ə.Rəsulzadənin adı ilə bağlıdır. Bu məsələ ətrafında o, bir neçə dəfə Azərbaycan Parlamentində çıxış etmiş və universitetin açılmasını qəti tələb etmişdir. Universitetin ilk rektoru olmuş professor V.İ.Razumovski 1922-ci ildə çap etdirdiyi *"Bakı şəhərində universitetin əsasının qoyulması"* adlı xatirə oçerkində yazır:

"M.Ə.Rəsulzadənin sayəsində, onun gücü, maarifçilik köməyi ilə "Müsəvat" partiyasında universitetin açıq və gizli düşmənləri partiyanın qərarına tabe olmağa məcbur olmuşlar. Biz öz tərəfimizdə artıq iki partiya malik idik. "Müsəvat" və sosialistlər, bu da parlamentdə çoxluğu təmin edirdi". 1920-ci ilin mart ayında Bakıda rus dilində çapdan çıxmış, "1920-ci il üçün

Azərbaycan respublikasının təqvim-ünvanında" qeyd edilib ki, M.Ə.Rəsulzadə BDU-nun Tarixi-filologiya fakültəsində "Osmanlı ədəbiyyatı tarixindən" dərslər demişdir.

O, burjuva xadimi kimi onu damğalamağa çalışanlara cavab olaraq yazırdı ki, *"Mən kasıbçılığın üzündən ali təhsil də ala bilməmişəm, öz pulu ilə Rusiyada və Qərbi avropada təhsil alıb və bu gün özünü bolşevik kimi qələmə verən sizləri nə adlandırmaq olar?"*.

Azərbaycan istiqlalının ildönümü ilə əlaqədar olaraq 1919-cu ildə Bakıda birçə nömrəsi çap olunmuş, lakin geniş oxucu kütləsinə çatdırılmamış "İstiqlal" jurnalında M.Ə.Rəsulzadənin "Azərbaycan respublikası" adlı əsəri işıq üzünə çıkmışdır.

Ədəbi fəaliyyəti

M.Ə.Rəsulzadə ədəbi yaradıcılığa da bu illərdə başlamış, *"Müxəmməs"* adlı ilk əsəri "Şərqi Rus" qəzetində çap olunmuşdur. Ə.Rəsulzadənin Əli bəy Hüseynzadənin redaktor olduğu *Fyuzat*, həmçinin Əhməd bəy Ağayevin redaktorluğu ilə çıxan "İrşad" və "Tərəqqi" qəzetlərində müxtəlif mövzularda məqalələri və şeirləri çap olunmuşdur. Müəyyən müddət o "İrşad" qəzetinin müvəqqəti redaktoru da olmuşdur. 1907-ci ildə çapdan çıxmış gələcəyin böyük bəstəkarı Üzeyir Hacıbəyovun "Türk-rus və rus-türk lüğəti" kitabının nəşri M.Ə.Rəsulzadə olmuşdur. Yene də həmin ildə o, A.Blyumun *"Fəhlə sinfinə hansı azadlıq lazımdır (Xalq nümayəndəliyi haqqında)"* kitabını Azərbaycan dilinə təcümə edib və "Təkamül" qəzeti redaksiyası adından Orucov qardaşlarının mətbəəsində çap etdirmişdir.

1908-ci il dekabrın 5-də Məhəmməd Əminin "Qaranlıqda işıqlar" pyesi tamaşaya qoyuldu. Pyesin ana xəttini milli oyanış və istiqlal hərəkatının təbliği təşkil edirdi. O, özünün bu əsəri ilə "Azərbaycana muxtariyyət" şüarı fikrini yaymağa başlamışdır. Onun bu pyesi Azərbaycanda milli-istiqlal hərəkatı ilə tam bağlı olan ilk dram əsəridir. Bu əsərdən başqa M.Ə.Rəsulzadənin həmin ildə yazdığı "Nagəhan bəla" adlı pyesi də vardır.

M.Ə.Rəsulzadə Türkiyədə olarkən *"Yeni lisançılar və türkçülər"* məqaləsini, Təbriz həyatından bəhs edən *"Bir xan"* adlı kiçik hekayəsini, *"Dil – ictimai bir əməldir"* yazısını *"Şələlə"* jurnalında çap etdirir. Sonuncu məqalədə o, Azərbaycan türkcəsini göz bəbəyi kimi qorumağı xalqın qarşısında ən mühüm problem kimi qaldırır.

Bundan başqa, o proletar ədibi M.Qorkinin "Ana" əsərindən bir parçanı Azərbaycan dilinə çevirib çap etdirir. Bu tərcümənin o illərdə Azərbaycan ədəbiyyatına müəyyən təsirini də inkar etmək olmaz. 1914-cü il sentyabrın 16-da şair, yazıçı və jurnalist Əliabbas Müznibin redaktorluğu ilə ayda iki dəfə nəşr edilən ədəbi-ictimai, iqtisadi, tarixi və siyasi jurnal olan *"Dirilik"* jurnalının birinci nömrəsi çapdan çıxdı. M.Ə.Rəsulzadənin *"Dirilik nədir?"* adlı baş məqaləsi jurnalın ideya istiqamətini müəyyənləşdirirdi və xalqımızı milli oyanışa çağırırdı. O, bu jurnalın səhifələrində çap etdirdiyi "Milli dirilik" başlığı altındakı yazılarında "Azərbaycan qayəsini" yayırdı. Mirzə Davud Hüseynov 1927-ci ildə Tiflisdə, rus dilində çap olunmuş *"Müsavət" partiyası keçmişdə və bu gün* adlı kitabında yazır ki, guya *"1917-ci ilə qədər Rəsulzadə üçün Qafqazın tərkibində Azərbaycanın mövcud olması ideyası yox idi. Azərbaycan adı altında o vaxt ancaq İran Azərbaycanı başa düşülürdü"*. Bu fikir özü-özülüyündə yanlış idi. Çünki Rəsulzadə 1911-ci ildə İstanbulda *"Türk yurdu"* jurnalında çap etdirdiyi *"İran türkləri"* məqaləsində Azərbaycan anlayışının həmçinin Qafqaz hissəsinə də aid olmasını qeyd etmişdir. Onun "MAR", "MAR-zadə", "M.R-zadə", "Haman", "Sosialist" və s. kimi gizli imzalarla xeyli məqalələri o zaman dövrü mətbuat səhifələrində çap olunmuşdur.

M.Ə.Rəsulzadənin mühacirət dövrü

1922-ci ildə Petroqraddan Finlandiyaya qaçan Rəsulzadə, qərbi Avropaya, oradan da Türkiyəyə gəlir. 1923-cü ildə İstanbulda M.Ə.Rəsulzadənin *"Azərbaycan respublikasının keçmiş, təşəkkülü və indiki vəziyyəti"*, həmçinin *"Əsrimizin səyavuşu"*, *"İstiqlal məfkurəsi və gənclik"* kitabları çap edilir. 1923-27-ci illərdə onun redaktorluğu ilə İstanbulda *"Yeni Qafqasya" jurnalı* nəşrə başlayır, ancaq Moskvanın tələbi ilə kamalist hökumət jurnalı bağlayır və Rəsulzadə Avropaya getməyə məcbur olur, Varşava və Berlində yaşayır.

M.Ə.Rəsulzadə 1928-ci ildə İstanbulda *"İnqilabçı Sosializmin iflası və demokratiyanın gələcəyi"*, *"Millet və Bolşevizm"* və *"Qafqasya türkləri"* kimi əsərlərini çap etdirmişdir. Həmin ildə

onun redaktorluğu ilə *"Azəri türkü"* (1928-1931), sonra isə *"Odlu yurd"* (1929-1930) jurnalları və həftəlik *"Bildiriş"* (1929-1931) qəzeti də nəşr edilməkdə idi. 1930-cu ildə M.Ə.Rəsulzadənin Parisdə fransız dilində *"Azərbaycan və istiqlaliyyəti"* və rus dilində *"Qafqaz problemi ilə əlaqədar olaraq panturanizm"* kitabları çap olundu. 1931-ci ildən M.Ə.Rəsulzadənin mühacirət dövrü Avropa ölkələrində davam edir. Onun redaktorluğu ilə Berlində ayda üç dəfə nəşr edilən *"İstiqlal"* (1932-1934) qəzeti və *"Qurtuluş"* (1934-1938) jurnalı çap edilirdi. 1933-cü ildə M.Ə.Rəsulzadənin Berlində çap olunan *"Azərbaycan respublikası haqqında bəzi qeydlər"* adlı

kitabı da böyük maraq doğurur. M.Ə.Rəsulzadə həm də görkəmli ədəbiyyatşünas idi. Onun 1936-cı ildə Berlində *"Çağdaş Azərbaycan ədəbiyyatı"* məqaləsi çap edilmişdir. 1938-ci ildə Berlində alman dilində *"Azərbaycan problemi"* və 1939-cu ildə Varşavada polyak dilində çıxmış *"Azərbaycanın hürriyyət savaşı"* kitablarının adlarını çəkməmək olmaz. O, 1938-ci ildən Polşa hökumətində məsləhətçi işləmiş, sonralar 1940-cı ildən Rumıniyada yaşamışdır. Onun 1943-cü ildə İstanbulda nəşr olunmuş *"İslam-türk ensiklopediyasının"* 1-ci cildində *"Azərbaycan ləhcəsi"* adlı məqaləsi çap edilmişdir. 1947-ci ildən Ankaraya köçən M.Ə.Rəsulzadənin 1949-cu ildə *"Azərbaycanın kültür kənləri"* adlı kitabı işıq üzü görmüşdür. Onun *"Çağdaş Azərbaycan ədəbiyyatı"* (1950-ci il) və *"Çağdaş Azərbaycan tarixi"* (1951-ci il) kitabları həmin illərdə M.Ə.Rəsulzadənin məhsuldar işlədiyini göstərir. O, 1951-ci ildə Ankarada *"Azərbaycan şairi Nizami"* adlı sanballı monoqrafiyasını çap etdirməklə dünya nizamişünaslığına bir çox yeniliklər gətirmişdir. Həmin ildə M.Ə.Rəsulzadənin Nyu-Yorkda ingilis dilində nəşr olunan *"Ukrayna" toplusunun* 1951-ci il 3-cü nömrəsinin 7-ci cildində *"Azərbaycan respublikası"* məqaləsi çap edilmişdir. Londonda ingilis dilində nəşr olunan Britaniya ensiklopediyasında *"Müsavat partiyasının yaranması tarixi və Azərbaycan Demokratik Respublikasının təşəkkülünə aid"* məqalə də onun qələmindən çıxmışdır. İkinci Dünya müharibəsindən sonra Türkiyədə nəşr edilməkdə olan Türk ensiklopediyasında Azərbaycana aid məqalələrin bir çoxu M.Ə.Rəsulzadə tərəfindən yazılmışdır. Ankarada yaşadığı dövrdə o, "Türk tarix qurumu" və "Türk dili qurumu" ilə yaxından əməkdaşlıq etmişdir. 1952-ci ildən Ankarada nəşr olunan *"Azərbaycan" jurnalında* xalqımızın tarixi və ədəbiyyatı haqqında silsilə məqalələri yerləşdirilmişdir. Təkcə buradan M.Ə.Rəsulzadənin heyrətamiz yaradıcılığına bələd olmaq olar. O, ikinci dünya müharibəsinə qədər Parisdə rusca nəşr olunan *"Qafqaz"* (1932-1938) və fransızca buraxılan *"Prometey"* (1928-1939) jurnallarında öz məqalələri ilə çıxış etmişdir. Onun 1920-ci ildən sonra işlətdiyi açıq və gizli imzalardan *"Məhəmməd Əmin Rəsulzadə"*, *"Yalvac oğlu"*, *"Məhəmməd Əmin"*, *"M. Əlif Rəsulzadə"* və s. qeyd etmək olar. Ankara Universitetinin tibb fakültəsinin klinikasında şəkər xəstəliyindən yatan Məhəmməd Əmin 1955-ci il martın 6-da gecə saat on birə on dəqiqə qalmış üç dəfə *"Azərbaycan, Azərbaycan, Azərbaycan!"* deyərək əbədiyyətə qovuşdu. Ankara radiosu martın 7-də saat 22:45-də sabiq Azərbaycan milli şürasının sədri M.Ə.Rəsulzadənin vəfat etdiyini təəssüflə bildirdi.

O, Ankarada, Əsri qəbiristanlığında dəfn edilmişdir.

Xronoloji fəaliyyəti

- 1884-cü il yanvarın 31-də anadan olub.
- 1902-ci ildə "Müsəlman Gənclik Təşkilatı"nı yaradıb.
- 1903-cü ildə ilk məqaləsi "Şərqi-Rus" qəzetində çap edilib.
- 1906-cı ildə "Təkamül" proqramını yazıb.
- 1907-ci ilin sonlarında siyasi fəaliyyətinə görə təqib olunub.
- 1908-ci ildə İranda çalışıb (1908 – 1911), Səttarxan hərəkatında yaxından iştirak edib.
- 1910-cu ildə İran Demokrat Partiyasını yaradıb.
- 1911-ci ildə Rusiya səfirliyinin tələbi ilə İrandan qovulub.
- 1911-1913-cü illərdə İstanbul Türk Ocağında çalışıb və Əhməd bəy Ağaoğlu, Əli bəy Hüseynzadə, Ziya Göyaltı ilə birgə "Türk yurdu" dərgisində maraqlı məqalələrlə çıxış edib.
- 1913-cü ildə Romanovlar sülaləsinin 300 illiyi ilə bağlı verilən ümumi əfvdən sonra Bakıya qayıdıb və siyasi fəaliyyətlə məşğul olub.
- 1917-ci ildə Müsavat Partiyasının sədri olub.
- 1918-ci il, may ayının 28-də Azərbaycan İstiqlal Bəyannaməsi elan olunandan sonra Azərbaycan Milli Şurasının sədri seçilib. ADR-i (Azərbaycan Demokratik Respublikasını – Müsəlman Şərinqdə ilk demokratik dövlət) qurub.
- 1919-cu ildə Bakı Dövlət Universitetini yaradıb və burada Osmanlı Ədəbiyyatı Tarixindən dərslər deyib.
- 1920-ci il 27 aprel işğalından sonra həbs edilib, Moskvaya aparılıb, bir müddət orada yaşayıb, az sonra Müsavat Partiyasının tapşırığı ilə Leninqrada gedərək, oradan Finlandiya, daha sonra Türkiyə ərazisinə keçib.
- 1922-ci ildən başlayaraq mühacirət həyatı yaşayıb. Müxtəlif illərdə Türkiyədə, Polşada, Almaniya, Rumıniyada Azərbaycanın istiqlalı uğrunda mübarizəsini davam etdirib.
- 1923-cü ildə İstanbula qayıdıb.
- 1937-ci ildə Sovet rejimi oğlu Rəsulu güllələyib, ailəsini Qazaxıstana sürgün edib.
- 1938-ci ildə Polşada (1938-1940);
- 1940-cı ildə Rumıniyada olub (1940-1943)
- 1947-ci ildə Ankaraya dönüb.
- 1952-ci ildə Ankarada "Azərbaycan" dərgisini yaradıb.
- 1955-ci il mart ayının 6-da Ankarada dünyasını dəyişib və Ankara Əsri qəbristanlığında dəfn edilib.

M.Ə.Rəsulzadə **Azərbaycan, hürriyyət və istiqlal haqqında**

Böyük dünya müharibəsi böyük Rusiya inqilabını doğurdu. Böyük Rusiya inqilabı isə millət hüququnu bütün genişliyi ilə meydana atdı.

* * *

İnsanlara hürriyyət, millətlərə istiqlal!

* * *

Ah, Azərbaycan! Biz sənin haqqını tələb etmək deyil, yalnız adını söyləmək üçün nə qədər məruzələrə rast gəldik, nə qədər töhmətlərə məruz qaldıq! Azərbaycan muxtariyyəti diyordun: soldan və sağdan hər növ hücumla məruz qalırdın.

Biz, Azərbaycan torpaqlarını qızdıran atəşi-müqəddəsi köksümüzdə bəsləmək istiyoruz: bizə Moskvada yanacaq “məşəli” nişan veriyorlardı. Biz elmə, mədəniyyətə öz dilimizin, öz mədəniyyətimizin ruhu, rəngi ilə pərvərdə edilmiş bir millət çıxarmaq istiyoruz: bizə Ərəbistanı göstəriyorlardı.

* * *

Haqq verilməz, alınır! Budur, türk inqilabının təsdiq etdiyi əski həqiqət!

* * *

Bakı, Azərbaycan atəşkədəsinin ocağı olduğu kimi Azərbaycan fikrinin də mənbəyi idi.

* * *

Fikri, milli və siyasi istiqlalların kökü iqtisadi istiqlaldadır.

* * *

Gələcək – millətləri süngü gücü ilə yapma rejimə boyun əydirmənin deyil, milli hakimiyyətə, haqqa və hürriyyətə dayanan istiqlalçılığıdır.

* * *

Azərbaycan dövrü-istiqlalına bolşeviklər “MÜSAVAT DÖVRÜ” deyirlər. Fəqət xalq bu dövrə AZƏRBAYCAN DÖVRÜ deyir. ...Xalqın düşüncəsində AZƏRBAYCAN məfhumu coğrafi bir mənadan ziyadə fikir və əməl şəklində təcəssüm ediyor. İstiqlal xaricində onun üçün bir Azərbaycan yoxdur.

* * *

Kommunizm nə yaparsa yapsın, Rusiya imperializmi hangi rəngə girirsə-girsin, meydana bir həqiqət var: millətlər kəndilərini tanımışlar.

Şərq millətlərinin xilas və nicasına aid şüarlar ilə bolşeviklər sözdə millətlərin hüququna, hürriyyətinə və istiqlalına hörmətkarırlar. İşdə isə digər imperialistlərdən heç də fərqli deyildirlər.

* * *

Üsyan və qanla səri-kara gələn bir qüvvət üsyan və qanla da gedəcək. Bu gün bu üsyanı yapan müntəzəm bir qüvvət yoxsa da yarın o qüvvət kommunizmin kəndi vücud gətirdiyi təşkilat hüceyrəsindən olsa da doğacaqdır.

Kommunizm rejimi süqut etmək məcburiyyətindədir.

* * *

Dünya ingilabat və müharibələrində axan qanlar daima yeni məfkurələrin tövlidinə səbəb olmuş deyilmidir?

* * *

Azərbaycanın bu qədər fəlakətlər nəticəsində əldə etdiyi bir qazanc varsa, o da istiqlal fikrinin rüsuxudur.

Şimdi istiqlal və hakimiyyəti-milliyə sevdası ilə yaşayan bir Azərbaycan gəncliyi vardır ki, Çekanın amansız edamlarına rəğmən gecə-gündüz çalışıyor, ilk fürsət və imkanı bəkləyib duruyor. Bu fürsət gəlincə o, meydana çıxacaq və o zaman yanıq könlündə atəşin cizgilərlə mənən mənquş (nəqş) bulunan bayrağı maddətən yüksəldərək deyəcək.

BİR KƏRƏ YÜKSƏLƏN BAYRAQ BİR DAHA ENMƏZ!

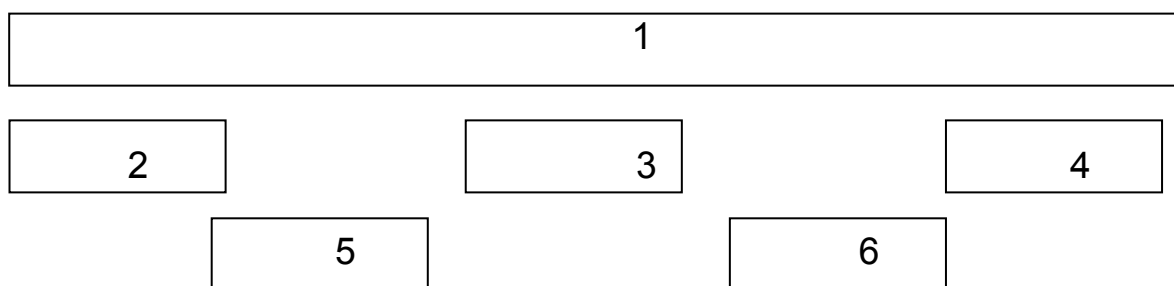
Əsərləri

- 1910 — "E'tidalıyyun" Partisinin Tenkiti, Tehran. **(fars.)**
- 1911 — Seadeti-Beşer, Ardebil. **(fars.)**
- 1912 — Acı bir həyat, Bakı.
- 1917 — Şekli-İdare Hakkında İki Bakış (Ahmetbey Salikov'la birlikte), Moskva.
- 1917 — Bizə hansı hökümət yararlıdır. Bakı.
- 1923 — Azərbaycan Cumhuriyeti Keyfiyet-i Teşekkülü ve İndiki Veziyyeti, İstanbul.
- 1925 — Esrimizin Siyavuşu, İstanbul.
- 1925 — İstiqlal Mefkuresi ve Gençlik.
- 1928 — Kafkasya Türkleri, İstanbul.
- 1927 — Azərbaycan Misak-ı Millisi.
- 1928 — Milliyetçilik ve Bolşevizm.
- 1930 — Kafkaz Problemi İle Elakedar Olarak Panturanizm, Paris. **(rus.)**
- 1933 — Azerbaycan Cumhuriyeti Hakkında, Berlin. **(alm.)**
- 1938 — Azerbaycan Problemi, Berlin. **(alm.)**
- 1939 — Azerbaycan'ın Hürriyyet Savaşı, Varşava. **(pol.)**
- 1949 — Azerbaycan'ın Kültür Gelenekleri, Ankara.
- 1950 — Çağdaş Azerbaycan Edebiyatı, Ankara.
- 1951 — Çağdaş Azerbaycan Tarihi, Ankara.
- 1951 — Azərbaycan şairi Nizami (Nizaminin 800 illik yubileyi (1141-1941) münasibətiylə), Ankara.
- 1991 — Azərbaycan Cümhuriyyəti Tarixi. Bakı.
- 1993 — İran Türkleri, İstanbul.

Kitabxanalarda təbliqi metodikası

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin banilərindən biri, Azərbaycan Milli Şurasının sədri Məhəmməd Əmin Rəsulzadənin anadan olmasının 130 illiyi ilə əlaqədar respublikamızın bir çox təhsil ocaqlarında, məktəblərdə, kitabxanalarda və başqa yerlərdə bir sıra tədbirlərin keçirilməsi məqsədəuyğundur. Həmçinin, Sumqayıt şəhər MKS-də də silsilə tədbirlərin keçirilməsi planlaşdırılıb. Kitabxanada ilk növbədə M.Ə.Rəsulzadə yaradıcılığının və fəaliyyətinin geniş təbliği üçün kitab sərgisi təşkil edilməlidir. Kitab sərgisi bir sıra başlıqlar altında keçirilə bilər.

“Məhəmməd Əmin Rəsulzadə -130” başlıqlı **kitab sərgisinin** təxmini sxemini veririk:

1.
2.
3.

1. Başlıq:

“Əsrimizin Səyavuşu”

2. M.Ə.Rəsulzadənin şəkli

3. Əsərləri.

Sərgidə veriləcək sitatlar:

1. *Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti az bir müddət yaşayıbdır. Ancaq o, XX əsrdə Azərbaycan xalqının həyatında tarixi bir mərhələ olub və xalqımızın gələcəyinin müstəqilliyinin, azadlığının, suverenliyinin təməlini qoyubdur. Məhz buna görə də Azərbaycanın bütün vətəndaşları – Azərbaycan Xalq*

Cümhuriyyətinin yaranmasını, onun fəaliyyətini, Xalq Cümhuriyyətini yaradanları böyük minnətdarlıq hissi ilə yad edirlər.

Ümummilli lider Heydər Əliyev

2. “Haqq verilməz, alınar! Budur, türk inqilabının təsdiq etdiyi əski həqiqət.”

M.Ə.Rəsulzadə

3. “Tarixi olduğu kimi qəbul etmək, dərk etmək və olduğu kimi qiymətləndirmək lazımdır.”

Ümummilli lider Heydər Əliyev

4. “Bakı, Azərbaycan atəşgədəsinin ocağı olduğu kimi Azərbaycan fikrinin də mənbəyi idi.”

M.Ə.Rəsulzadə

4. Sərgidə nümayiş olunan kitablar:

- Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Ensiklopediyası (I cild).
- Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Ensiklopediyası (II cild).
- Azərbaycan Demokratik Respublikası.
- M.Ə.Rəsulzadə “Əsrimizin Səyavuşu”, “Çağdaş Azərbaycan ədəbiyyatı”, “Çağdaş Azərbaycan tarixi”.
- Həsənov C. “Azərbaycan Beynəlxalq münasibətlər sistemində (1918-1920)
- Seyidzadə D. “Azərbaycan XX əsrin əvvəllərində: müstəqilliyə aparan yollar.
- Elçin. Məmməd Əmin Rəsulzadə

5. Haqqında dövri mətbuatda

M.Ə.Rəsulzadə yaradıcılığını geniş kütlələrə çatdırmaq üçün **sual – cavab gecəsindən** də istifadə etmək məqsədə uyğundur:

1. **M.Ə.Rəsulzadə nə vaxt və harada anadan olmuşdur?**
2. **İlk əsəri hansı idi?**
3. **Məhəmməd Əmin əbədiyyətə qovuşduğu an nə demisdir?**
4. **Neçənci ildə Musavat partiyasının sədri olub?**
5. **Neçənci ildə Azərbaycan Milli Şurasının sədri seçilib? və s.**

Kütləvi – şifahi işin ən təsirli və geniş yayılmış metodlarından **söhbəti, mühazirəni, konfrans və seminarları** da göstərmək olar. “Amalına və əməlinə sadıq insan”, “İstiqlal mücahidi”, “Milli azadlıq fədaisi” və s. adlı söhbət, mühazirə keçirmək olar. Söhbətləri qrup ilə və ayrı-ayrı şəxslərlə keçirmək olar.

Oxucu konfransı keçirilərkən mövzu tam əhatə olunmalıdır. Kitabxanaçı konfransın keçirilməsi üçün qabaqcadan ayrıca plan tərtib etməlidir. Planda keçiriləcək tədbirin adı, giriş sözü və çıxış edənlərin adları göstərilməlidir. Tədbirdən əvvəl elan və dəvətnamə hazırlanır. Konfransın maraqlı keçməsi üçün ziyalılar cəlb edilməlidir. İlk növbədə kitabxanaçı tədbirin mövzusu üzrə məlumat verməlidir. “Millət və azadlıq fədaisi” adlı **oxucu konfransının** mövzuları:

1. **M.Ə.Rəsulzadənin ədəbi – tarixi irsi**
2. **Əsrin Səyavuşu necə olmalıdır.**
3. **Azərbaycanın yaradılışındakı məğrurluq**
4. **Cografiya və tarixin nəzərində Azərbaycan**

Oxucular arasında bədii ədəbiyyatı təbliğ etməyin ən geniş yayılmış şifahi üsulu **kitab müzakirəsidir**. Kitab müzakirəsi hər hansı bir kitaba həsr edilir. Kitab müzakirələri oxucu fəallığının artmasına, bədii estetik zövqlərin formalaşmasına, kitab üzərində müstəqil işləmək, oxuduqları çap əsərləri haqqında sərbəst fikir yürütmə bacarığının yaranmasına təsir göstərir. Müzakirələrdə gənclər, yaşlılar, ziyalılar, şagirdlər, tələbələr və başqa oxucular fəal iştirak edirlər. Bir qayda olaraq müzakirəyə həyat həqiqətini düzgün əks etdirən geniş ictimaiyyəti həyəcanlandıran problemlərlə səsleşən, vətənpərvərlik hissləri aşıl原因 bədii əsərlər çıxarılmalıdır. Məs. **M.Ə.Rəsulzadənin “Əsrimizin Səyavuşu”** kitabının müzakirəsini keçirtmək olar. Kitab müzakirəsi aparıcının 5-10 dəqiqəlik giriş sözü ilə açılır. Aparıcının vəzifəsi qısaca olaraq müəllifin yaradıcılığının əsas cəhətlərini nəzərə çatdırmaqdan, müzakirə olunan əsərin mühüm məqamlarını qeyd etməkdən, çıxışlara ümumi istiqamət verməkdən ibarət olmalıdır.

Kitabxanalarda həmçinin **portret gecəsi** de keçirilə bilər. Məs. bu gecə Elçinin “Məmməd Əmin Rəsulzadə” oçerki üzrə keçirilə bilər. Oxucuların ifasında M.Ə.Rəsulzadənin yaradıcılığı və fəaliyyəti canlandırılır. Ümidvarıq ki, Azərbaycanın çiçəklənməsi, onun dünyanın inkişaf etmiş ölkələri ilə bir səviyyəyə yüksəlməsi ideyası yolunda ömrünü, həyatını belə əsirgəməyən M.Ə.Rəsulzadənin həyat və yaradıcılığından bəhs edən bu dəyərli kitabça hər bir Azərbaycan oxucusunun əziz və sevimli kitabına çevrilibdir.

Kitabxanalarda oxucular tərəfindən yaxşı qarşılanan və sevilən tədbirlərdən biri də **ədəbi-bədii gecədir**. **”Bayraq enməz, Vətən bölünməz”** adlı ədəbi-bədii gecənin keçirilməsi məqsədilə tərtib edilmiş ssenarini sizə təqdim edirik. Tədbirin birinci hissəsində Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yaranması tarixindən və fəaliyyətindən danışılır, tədbirdə iştirak edən qonaqlar çıxış edirlər. Çıxışlardan sonra tədbirin bədii hissəsi başlanır və kitabxanaçı sözü aparıcılara verir.

*Səhnədə M.Ə.Rəsulzadənin şəkli asılır. Şəklin arxasında **”Bir kərə yüksələn bayraq bir daha enməz”** sözləri yazılmış plakat yerləşdirilir və həmin sözlərin altında Azərbaycanın Dövlət bayrağı bərkidilir.*

Ədəbi-bədii gecə Azərbaycan Respublikasının dövlət himninin səslənməsi ilə başlayır. Səhnəyə aparıcılar daxil olur:

I Aparıcı: - Xoş gördük sizləri, hörmətli tədbir iştirakçıları!

II Aparıcı: - Bu gün biz bura azadlıq mücahidi, bütün mənəli həyatı boyu qəlbi Azərbaycan eşqi ilə döyünən, Azərbaycan Milli Şurasının sədri Məhəmməd Əmin Rəsulzadənin anadan olmasının 130 illik yubileyini qeyd etmək üçün yığışmışıq.

Oxucunun ifasında Brilliant Salamovanın “Qəlblərə məhkum” yazısından bir parça dinlənilir:

Hər zaman pərəstiş etdiyim, idarəetmə qabiliyyətinə heyran qaldığım vətənpərvərlik nümunəsi hesab etdiyim tarixi şəxsiyyət M.Ə.Rəsulzadə... Bilirsənmi, ən gözəl yerdə sakin olmusan... qəlbimizdə.... Tək mənim deyil bütün azərbaycanlıların... Düzdü bu üzde hiss olunmur.. amma biz səni çox istəyirik... Bu istək bizə bəzən problem yaratsa da qəlbimizdən kim çıxara bilər ki səni... Məhkumsan qəlbimizə... Ömürlük məhkum... Amma mən narazı deyiləm bu məhkumluğundan... Sifarişli sevgilərdən ki, yaxşıdır... Azaddır... Amma gözükölgəlik ruhun qarşısında... Uğrunda canını verdiyin, 3 dəfə “Azərbaycan” deyib gözlərini yumduğum bu torpaqdan sənə bir məzarlıq yer belə verə bilmədik... Bizə istiqlal, azadlığı daddırdın... Gör neçə yeniliklər bəxş etdin bizə... O qədər çox miras qoydun ki bizə... o qədər dəyərli ki... İllər keçsə də öz qiymətini itirmir... Neçə uzaqgörənliklə verilən fərman və qanunlar hələ də gərəyimizdir... Nə qədər ki, müstəqil Azərbaycanımız var, sən də var olacaqsan... Ruhun dolaşacaq çox sevdiyin Vətən torpağında... Azərbaycan və azərbaycanlıların qürur mənbəyi M.Ə. Rəsulzadə... İllər keçəcək... Hər keçən il səni bizə daha da yaxınlaşdıracaq... Zəngin xəzinələr zaman keçdikcə dəyər qazanır...

SƏN BİZİM ÜÇÜN İNDİ DƏ ÇOX DƏYƏRLİSƏN... DOĞUM GÜNÜN MÜBARƏK...

I Aparıcı: Əziz dostlar, gəlin sizinlə birgə Məhəmməd Əmin Rəsulzadənin həyat və fəaliyyətinə qısaca da olsa nəzər salaq.

II Aparıcı: Məhəmməd Əmin Rəsulzadə 1884-cü il yanvarın 31-də Bakının Novxanı kəndində anadan olmuşdur. Din xadimi olan atası oğlunu məşhur pedaqoq Sultan Məcid Qənizadənin müdir olduğu ikinci "Rus-müsəlman" məktəbinə qoymuş, buranı bitirdikdən sonra M.Ə.Rəsulzadə öz təhsilini Bakı texniki məktəbində, rus dilində davam etdirmişdir.

I Aparıcı: Azərbaycan milli istiqlal hərəkatının təkə türk ellərində deyil, bütün islam aləmində ilk respublika üsul-idarəsi olan Azərbaycan Demokratik Respublikasının təməl daşını qoyan Məhəmməd Əmin Rəsulzadənin inqilabi fəaliyyətinin ilk illəri də məhz bu dövrə təsadüf edir.

II Aparıcı: 1917-ci ilin payızında M.Ə.Rəsulzadə Rusiya parlamentinə Azərbaycan və Türküstandan millət vəkili seçilmişdir. 1918-ci il mayın 26-da Zaqafqaziya seymi daxili fraksiyaların çəkişmələri nəticəsində ləğv olundu. Həmin ayın 27-də seymın müsəlman fraksiyasına daxil olan müxtəlif partiyaların üzvlərindən ibarət olan Azərbaycan milli şürası yarandı. Səs çoxluğu ilə M.Ə.Rəsulzadə milli şüranın sədri seçildi.

I Aparıcı: 1918-ci il mayın 28-də bütün ölkələrin radio stansiyaları və qəzetləri Azərbaycan istiqlaliyyətinin elan olunmasını dünyaya yaydılar. Bu o demək idi ki, Azərbaycan xalqı öz varlığını, bir xalq kimi mövcudluğunu bütün bəşəriyyətə çatdırır və milli dövlətini qurduğunu tam şəkildə bəyan edirdi.

I Aparıcı: - X.Rzanın “**Xalqımın səsi**” şeirini dinləyək.

Azadlığı istəmirəm zərrə-zərrə, qram – qram,
Qolumdakı zəncirləri qıram gərək,
qıram! qıram!
Azadlığı istəmirəm bir həb kimi, dərman kimi
İstəyirəm Səma kimi!
Günəş kimi!
Cahan kimi!
Çəkil!
Çəkil, ey Qəsbkar!
Mən bu yurdun gur səsiyəm:
Gərək deyil sısqə bulaq,
mən Ümmanlar təşnəsiyəm!

I Aparıcı: M.Ə.Rəsulzadənin sözlərilə desək, 9 xanlıq halında çarlığın hakimiyyəti altına düşən Azərbaycan Birinci Dünya müharibəsi nəticəsində çökən Rusiya imperatorluğunun zülmü altından siyasi bir bütün, bir millət, bir dövlət olaraq qalxdı... 23 aylıq ömür sürməsinə, yenidən rus işğalına məruz qalmasına baxmayaraq, Cümhuriyyətimiz tarixə və dünya siyasi xəritəsinə əbədi olaraq “Azərbaycan” adını yazdı, “azərbaycançılıq şüarı”nı sonrakı nəsillərə ötürdü. Cümhuriyyətin ideyaları bütün dünyanı dolaşdı, dünya azərbaycanlılarını birləşdirən əvəzsiz dəyərlərə çevrildi. Bu gün də belədir. Bunu yaşadanlar isə, başda M.Ə.Rəsulzadə olmaqla, sovet işğalı nəticəsində dünyaya səpələnən fədakar mühacirlərimiz oldu.

II Aparıcı: - **M. Araz “Azərbaycan-dünyam mənim”**

Azərbaycan – qayalarda
bitən bir çiçək,
Azərbaycan – çiçəklərin içində qaya.
Mənim könlüm bu torpağı
vəsf eləyərək
Azərbaycan dünyasından
baxar dünyaya.
Azərbaycan – mayası nur,
qayəsi nur ki...
Hər daşından alov dilli ox ola bilər.
“Azərbaycan” deyiləndə ayağa dur ki,
Füzulinin ürəyinə toxuna bilər.
Oğulları Kür gəzdirər biləklərində,
Oğulların göz atəşi
gözəl əridir.

Azərbaycan şəhərinin bəbəklərində
Qütb ulduzu, dan ulduzu gözəlləridir.
Tariximə qara xətlə hicri, miladi

Qılıncların qan ağzıyla yazılmadımı!
Babaların boz çöllərə bənzər muradı

Üç rəng bayraq
dalğasından yaz almadımı!
İllər olub, kürələrdə dəmir olmuşuq,
Sərhədlərdə dayanmışıq küləkdən ayıq.
Od gölündə,
buz çölündə gəmi olmuşuq,
Biz Bakının ilk səadət carçılarıyıq.
Min illərlə zülmətlərə yollar açıqdı,
Dalğalandı Sabirlərin
ümman dünyası,
Azərbaycan qatarı da yollara çıxdı
Dağılanda Qoca Şərqi duman dünyası.
Azərbaycan – mayası nur,
qayəsi nur ki...
Hər daşından alov dilli ox ola bilər.
“Azərbaycan” deyiləndə ayağa dur ki,
Ana yurdun ürəyinə toxuna bilər.

I Aparıcı: - Azərbaycanın səsi bütün dünyaya səs saldı. Vətənimiz xarici dövlətlər tərəfindən tanındı. Vətənimizin mərd oğulları M.Ə.Rəsulzadə başda olmaqla 3 rəngli bayrağımızı göylərə qaldırdı.

II Aparıcı: - **Əhməd Cavad** “**Al bayrağa**” şeirini dinləyək.

Gül rəngində bir yaprağın
Ortasında bir hilal!
Ey Al Bayraq, sən rəngin
Söylə, neyçün böylə al!?

Hakim olub bir toprağa,
Ona etmək böylə naz?
Səndən başqa bir gözələ
Söylə, neyçün yaraşmaz?

Bu bənzəyiş nədən gözüm,
Şəhidlərin qanına?!
Uğurunda can verənlər
Neyçün qıyar canına?!

Yol üstündə dərdli nənə

Görür səni ağlamaz?!

Sən öylə bir şeirsən ki,
Sevməyənlər anlamaz!

Ey sevgili bayrağımın
O dalğalı duruşu!
Sandım salam rəsmi sana
Buludların yürüşü!

Sən ey hilal, al qoynuna,
Aldın göydən yıldızı!
Məftun etdin sən kəndinə,
Ən sevdalı bir qızı!..

I Aparıcı: - Doğma Azərbaycanımız həmin illərdə həm iqtisadi, həm də siyasi sahədə çox böyük nailiyyətlər əldə etdi. Bu gedişlə Azərbaycan da zəngin və qüdrətli ölkələr kimi irəlində gedə bilərdi.

II Aparıcı: Lakin... Lakin buna düşmənlərimiz hər vasitə ilə mane olmağa çalışdılar.

I Aparıcı: - Minlərlə oğul və qızlarımızın günahı nə idi ki, onlar qanlarına qəltan edildi?!

II Aparıcı: - Yəqin ki, üçrəngli bayrağımız düşmən ürəklərinə dağ çəkmişdi, dağları, daşları lərzəyə gətirən himnimiz düşmən qulaqlarında partlamışdır.

Aparıcı: - Himnimizin müqəddəs sədaları Üzeyirimizin, Ə.Cavadımızın qanından, canından bəhrələnib.

II Aparıcı: - Onun üçün də bu sədalar düşmən ürəyinə yatmadı. Çünki bu sədalardan qeyrət, mərdlik süzülürdü.

I Aparıcı: - **Şəhriyarın “Azərbaycan” şeiri.**

Könlüm quşu qanad çalmaz sənsiz bir an, Azərbaycan,
Xoş günlərin getmir müdam xəyalımdan, Azərbaycan.

Səndən uzaq düşsəm də məm, eşqin ilə yaşayıram,
Yaralanmış qəlbim kimi, qəlbi viran Azərbaycan...

Bütün dünya bilir sən qüdrətinlə, dövlətinlə
Abad olub, azad olub mülki – İran, Azərbaycan!

Bisütüni-inqilabda Şirin – vətən üçün Fərhad
Külüng vurmuş öz başına, zaman-zaman Azərbaycan!

Vətən eşqi məktəbində can verməyə öyrənmişik,
Ustadımız deyib heçdir vətənsiz can, Azərbaycan!

Qurtarmaqçün zalimlərin əlindən Rey şümşadını,
Öz şümşadın başdan-başa olub al qan, Azərbaycan!

Yarəb, nədir bir bu qədər ürəkli qan etməyin,
Qolubağlı qalacaqdır nə vaxtacan Azərbaycan!

İgidlərin İran üçün şəhid olub, əvəzində
Dərd almısan, qəm almısan sən İrandan, Azərbaycan!

Övladların nə vaxtadək tərki-vətən olacaqdır?
Əl-ələ ver, üsyan elə, oyan, oyan, Azərbaycan!

Bəsdir fəraq odlarından kül ələndi başımıza,
Dur ayağa! Ya azad ol, ya tamam yan, Azərbaycan!

Şəhriyarın ürəyi də səninki tək yaralıdır,
Azadlıqdır mənə məlhəm, sənə dərman, Azərbaycan!

II Aparıcı: İkinci Dünya müharibəsindən sonra Türkiyədə nəşr edilməkdə olan Türk ensiklopediyasında Azərbaycana aid məqalələrin bir çoxu M.Ə.Rəsulzadə tərəfindən yazılmışdır. Ankarada yaşadığı dövrdə o, "Türk tarix qurumu" və "Türk dili qurumu" ilə yaxından əməkdaşlıq etmişdir. 1952-ci ildən Ankarada nəşr olunan "*Azərbaycan*" jurnalında xalqımızın tarixi və ədəbiyyatı haqqında silsilə məqalələri yerləşdirilmişdir. Təkcə buradan M.Ə.Rəsulzadənin heyrətamiz yaradıcılığına bələd olmaq olar. O, ikinci dünya müharibəsinə qədər Parisdə rusca nəşr olunan "*Qafqaz*" (1932-1938) və fransızca buraxılan "*Prometey*" (1928-1939) jurnallarında öz məqalələri ilə çıxış etmişdir.

I Aparıcı: Onun 1920-ci ildən sonra işlətdiyi açıq və gizli imzalardan "*Məhəmməd Əmin Rəsulzadə*", "*Yalvac oğlu*", "*Məhəmməd Əmin*", "*M.Əlif Rəsulzadə*" və s. qeyd etmək olar.

II Aparıcı: Ankara Universitetinin tibb fakültəsinin klinikasında şəkər xəstəliyindən yatan Məhəmməd Əmin 1955-ci il martın 6-da gecə saat on birə on dəqiqə qalmış üç dəfə "*Azərbaycan, Azərbaycan, Azərbaycan!*" deyərək əbədiyyətə qovuşdu. Ankara radiosu martın 7-də saat 22:45-də sabiq Azərbaycan milli şürasının sədri M.Ə.Rəsulzadənin vəfat etdiyini təəssüflə bildirdi. O, Ankarada, Əsri qəbiristanlığında dəfn edilmişdir.

II Aparıcı: - Azərbaycan xalqının HƏQIQI və ƏBƏDI lideri, Vətəninə hər cür vəzifə , şan-şöhrət, şəxsi mənafedən daha yüksəklərdə tutan, Azərbaycan Milli Qurtuluş hərəkatının ən görkəmli xadimi və İLK DEMOKRATİK CÜMHURİYYƏTİN BANİSİ! Rahat uyu....Əmin və arxayın ol ki, siz mücahidlərin yüksəklərə ucaltdığı Azərbaycanımızın azadlıq bayrağını əlimizdə möhkəm tutmuşuq, ölərik, onu enməyə qoymarıq,"Bir kərə yüksələn bayraq bir daha enməz."

I Aparıcı:

Azadlıq ən uca sözdür həyatda,
Onu az düşünüb az anmamışıq.
Biz onu zamanın əlindən aldıq,
Kimsəyə verməyə qazanmamışıq.

SON

Tərtib edən: S.Vurğun adına Mərkəzi Kitabxananın Metodika biblioqrafiya
şöbəsinin müdiri Mirzəyeva Tərənə

Redaktor: Elmi katib Qasımova Pərvanə